

Arviointiyhteiskunta?

Yhteiskuntateoreettisessa keskustelussa - populaarikirjallisuudesta puhumatta - on tavan takaa noussut esille erilaisia utopioita, joille on haluttu antaa tietty leima. Platon, Karl Marx, Karl Mannheim, George Orwell, muutaman nimeltä mainitakseni.

Utopiat kiinnostavat, sen vuoksi niitä pulpahtelee jatkuvasti esiin. Niin uusina kuin vanhoina (enemmän tai vähemmän kierrätettyinä).

Käsiini osui kirjahyllystäni hiljattain Donald T. Campbellin (postuumisti) ja M. Jean Russon vuonna 1999 julkaistu teos *Social Experimentation* (Thousand Oaks, Sage), johon oli koottu edellä mainitun akateemisen uran kirjallinen päätuotanto pääsääntöisesti 1960-, 1970- ja 1980-luvuilla julkaistuista teoksista. Campbellin ja Russon teos sekä ahdistaa että vapauttaa henkisesti ja näiden lisäksi herättää vastaväitteitä. Siis lukemisen arvoinen tapaus. Teos kertoo myös utopiasta, arviointiutopiasta.

Aloitin vapauttavasta ulottuvuudesta. Campbellin ja Russon teos henkii voimakkaasti tieteen perusolemuksen syvintä piirrettä. Tiede on tapa tehdä ihmiset vapaiksi ja tehdä yhteiskunta paremmaksi. Yhteiskunnallisen hyvän pohtiminen ja edistäminen (konkreettisina toimenpiteinä) on yhteiskuntatieteilijöiden peruskysymys. Tunne vastuusi, kuuluu siis sanoma.

Samaan tapaan pohtii suomalaisen filosofian Grand Old Man Georg Henrik von Wright taannoin vuonna 1999 julkaistussa teoksessaan *Tieto ja ymmärrys* (Keuruu, Otava) tieteen merkitystä yhteiskunnallisen edistyksen sanansaattajana. Von Wrightin mukaan ei voi olla muuta katsantokantaa kuin tämä, koska vastakohtahan olisi se, että tieteellä tuetaan yhteiskunnallista taantumusta. Ei kuulosta houkuttevalta.

Donald T. Campbellin käsitteellinen innovaatio oli kokeellinen yhteiskunta (*An Experimenting Society*) ja käsitteen syntyhistoriassa kumisee kaikki Yhdysvaltojen 1960-luvun Kennedyn, Johnsonin ja Nixonin toimesta käynnistetyihin yhteiskuntapoliittisiin ohjelmiin, joista esimerkkinä käy vaikkapa laaja koko liittovaltiota koskeva köyhyyden vastainen sota (niin sanottu *War on Poverty* -ohjelma).

Campbellin ajatus oli, että vain kokeellisella - myönnän, termi on tässä vaikea koska huomaan tapailevani suomenkielistä ilmausta kvantitatiivisella vaikutusarvioinnille - arvioinnilla voidaan katsoa olevan selvitysvoimaa mainittujen ohjelmien tuloksiin ja niiden siirrettävyyteen.

Ei ole sattuma, että samoihin aikoihin Campbell kehitteli tutkijatoveriensä kanssa validiteetin käsitettä nimenomaan suhteessa vaikutusarviointitutkimukseen.

Sisäinen validiteetti (*internal validity*) viittaa Campbellin mielestä lähinnä sitä, oliko ohjelmien ja projektien tulokset todella tulosta kyseistä ohjelmasta, kun taas ulkoisella validiteetilla (*external validity*) tarkoitettiin havaittujen tulosten siirrettävyyden pohdintaan (eli siihen, millä ehdoilla sama ohjelma voisi toimia jossain muissa kuin tutkituissa yhteyksissä).

Campbellin kanssa on helppo olla samaa mieltä monessa suhteessa. Olen samaa mieltä, että tieteelliset käsitteet ovat indeksikaalisia nimenomaan siinä mielessä, että ne saavat sisältönsä ja niillä voi kommunikoida vain tietyissä tutkimusspesifeissä konteksteissa. asiat voivat tarkoittaa eri konteksteissa jotain muuta kuin jossain toisessa.

Nyt on syytä kirjoittaa muutama rivi myös ahdistavasta ulottuvuudesta. Ralf Dah-

rendorf kirjoitti runsaat kolmekymmentä vuotta sitten - vuonna 1968 - teoksessaan *Essays in the Theory of Society* (Stanford, Stanford University Press) hienon artikkelin otsikolla "Out of Utopia. Toward a Reorientation of Sociological Analysis".

Artikkelinsa ingressissä Dahrendorf aloittaa paljon puhuvasti: kaikki utopiat Platonista Georg Orwelliin jakavat yhden yhteisen piirteen. Ne ovat kaikki yhteiskuntia, joissa ei tunneta muutoksen käsitettä. Siis on vaan pysyvyys. Muutosta ei odoteta, sitä ei kannateta, siihen ei aseteta toivoa.

Yhteiskuntateoreettisesta katsannosta määritellyt utopiat ovat ahdistavia ehdottomuutensa vuoksi. Donald T. Campbellin tapauksessa leimallista on hänen ehdottomuutensa arviointitutkimuksen lähestymistavan valinnassa. Ikään kuin arviointitutkimuksen arvo määräytyisi sillä, että sitä tehdään jollain tietyllä tavalla. Hänen tapauksessa "My Way" oli kokeellisen asetelman tavoittelu ja kvantitatiivisten menetelmien soveltaminen.

On tietysti kohtuutonta käyttää yksinomaan Campbellia nyrkkeilyssäkin. Vastavaanlaisia esimerkkejä löytyy myös muista arviointitutkimuksen kentän portaalihahmojen joukosta. Tuskin kukaan Egon G. Guban ja Yvonna S. Lincolnin kirjoituksiin - kuten vuonna 1989 julkaistu teos *Fourth Generation Evaluation* (Newbury Park, Sage) ja tätä aikaisemmin vuonna 1979 päivänvalon nähnyt nide *Naturalistic Inquiry* (Newbury Park, Sage) - tutustunut voi puhtaalla omalla tunnolla väittää kokeneensa, että mainitut kirjoittajat ovat joustavia ja avarakatseisia esimerkiksi erilaisten tutkimusmenetelmävalintojen välillä.

Viime vuosina - itse asiassa jo 1990-luvun kuluessa - arviointitutkimuksen kenttä alkoi pirstaloitua ja samalla alettiin päästää kuristavan menetelmäpurismin ikeestä. Uudelle vuosituhannele tultaessa tilanne on aidosti uudentyypinen. Arviointitutkimuksen kenttä on aidosti pirstaloitunut, mikä on varmaankin ollut hyväksi itse arviointitutkimukselle.

On syytä kysyä, mikä voima arviointitutkimuksen menetelmissä loppujen lopuksi on? Seuraako konventionaalisten menetelmien ja ajattelutapojen soveltamisesta onni ja autuus? Vai onko se tie ahdistavaan arviointiyhteiskuntaan, jossa asioita voi tutkia ja selvittää vain tuttujen ja turvallisen menetelmien avulla? Tuotetaanko sellaisia arvioiteja, joissa tulokset ovat itse asiassa tiedossa jo etukäteen?

Oma ratkaisuni tämäntyyppisistä kysymyksistä eteenpäin menee jotenkin seuraavassa esitetyn mukaisesti. Ensinnäkin, teoriaperinteiden tunteminen, kullekin arviointitehtävälle tarkoituksenmukaisten tutkimusmenetelmien hallitseminen, aineistonkeruutapojen korrekti toteuttaminen ja loogisesti etenevä raportointi ja arviointitulosten hyödyntäminen ovat arviointitutkimuksen ja -toiminnan kulmakiviä. Niistä ei voi tinkiä.

Toisaalta on hyvä muistaa tilannesidonnaisuuden vaatima rentous kussakin arviointitutkimuksessa, aito situationaalisuus arviointitehtävän ratkaisemisessa. Mitä tämä voisi olla?

Maailmankuulu yhdysvaltalainen taideterapeutti Shaun McNiff kirjoittaa vuonna 1998 julkaistussa ja oivallisesti otsikoidussa teoksessaan *Trust the Process* (Boston & London: Shambhala), että jotain todella uutta voi syntyä vain yllätyksellisesti ja eiaiotusti. McNiffiä pitää tässä siis lukea ehkä niin, että arviointitutkimuksen ja -toiminnan menettelytavat kehittyvät kun uskalletaan olla luovia.

Improvisointi on McNiffin mukaan prosessorientoituneen luovan ajattelun keskeinen periaate. Ilman sitä ei voi luoda uutta. Uskon, että myös arviointitutkimuksessa luovuudelle ja improvisaatiolle pitää jättää tilaa. Pitää vaan luottaa prosessiin, koska asiat liittyvät toisiinsa ja johtavat taas eteenpäin toisiin asioihin.

Prosessiin luottaminen on McNiffin mielestä jotain sellaista - ja tämä ajatus on houkuttelevaa painaa mieleen - että uskotaan jonkin tärkeän syntyvän siitä, että ollaan valmiita ottaa askel tuntemattomaan. Kun toimitaan näin, voidaan McNiffin mukaan saada luottamus siihen, että "me voimme todella saada jotain aikaiseksi". Arviointitutkimuksia tehneet jakavat todennäköisesti McNiffin ajatuksen siitä, että kiireisimmät hetket ovat hyvin usein luovia. Kiire edellyttää nopeita päätöksiä ja kokemukset ruokkivat toisiaan.

Luovalla ilmapiirillä on oma merkityksensä uusien asioiden löytämisessä. Luovan ilmapiirin rakentamiseen voivat myötävaikuttaa myös kansainväliset ja kansalliset arviointiyhteisöt.

Suomen arviointiyhdistys perustettiin loppuvuodesta 1999. Yhdistyksen tavoitteena on edistää arviointitoimintaan ja -tutkimukseen liittyvää osaamista Suomessa erilaisilla toimintamuodoilla, joista merkittävin on seminaaritoiminta. Yhdistyksen perustaminen on osunut ajankohtaiseen saumaan päätellen sitä kohtaan esitetystä kiinnostuksesta. Yhdistys on lyhyessä ajassa saanut vajaat 80 henkilöjäsentä ja kuusi institutionaalista jäsentä.

Millainen on siis oma arviointiyhteiskuntani? Edellä luonnostelin joitakin peruslähtökohtia, jotka liittyivät ensinnäkin joustavaan ja tarkoituksenmukaisesti etenevän menetelmien hallintaan ja toisaalta luovuuden ja innovatiivisuuden askelten ottamiseen.

Arviointiyhteiskunnan toimijat ovat arviointitutkimuksen kohteita, tekijöitä, tilaajia ja tiedon hyödyntäjiä. Arviointitutkimuksen kohteilta edellytetään arvioinnin kohteena olemisen taitoja, tekijöiltä arvioinnin tekemisen taitoja, tilaajilta korkealuokkaista arviointien tilaamiseen liittyvää osaamista ja arviointitiedon hyödyntäjiltä uutta organisaatorista toimintakulttuuria, jossa arviointitoiminta on nostettu korkealle jalustalle.

Arviointiyhteiskunta on parhaimmillaan moniarvoinen arviointiyhteisö, joka omalla toiminnallaan luo edellytyksiä myönteiselle yhteiskunnalliselle kehitykselle. Kyse on siis sittenkin yhteiskunnallisesta edistyksestä. Haastetta siis riittää arviointitutkimuksen ja -toiminnan kentällä.

Käsillä olevassa Hallinnon Tutkimus -lehden suplementissa on kaikkiaan neljä kirjoitusta. Professori Evert Vedung kirjoittaa arviointitutkimuksen kehityspiirteistä, filosofian tohtori Mikael Hildén ym. yhteiskunnallisten ohjauskeinojen arvioinnista, professori Pertti Ahonen arviointitutkimuksen moninaisista käytännöistä ja filosofian lisensiaatti Ilpo Laitinen arvioinnin arvoista. Ilpo Laitisen artikkelin synnystä on syytä kertoa lukijoille, että se on syntynyt osana Suomen arviointiyhdistys ry:n arvioinnin arvoja koskevaa teematyötä.

Olen erityisen kiitollinen professori Evert Vedungille hänen kontribuutiostaan, koska hän on Suomen arviointiyhdistys ry:n tätä kirjoitettaessa toistaiseksi ainoa kunniajäsen. Kaikkia edellä mainittuja kirjoittajia ei ole tietoisesti ohjeistettu tarkkaan esimerkiksi tekstin muodon ja muodollisuuksien (esimerkiksi lähdeviittausten merkintätapa) osalta, vaikkakin jokainen kirjoitus on läpikäynyt referee-menettelyn. Olen halunnut antaa Suomen arviointiyhdistys ry:n moniarvoisuuden näkyä myös näiden artikkelien ilmaisutavassa.

Lopuksi osoitan kiitollisuuden sanani Hallinnon Tutkimuksen Seuralle ja Hallinnon Tutkimus -lehdelle, joiden suosiollisella myötäavustuksella tämä supplementti saa nähdä päivänvalon.

Petri Virtanen
Suomen arviointiyhdistys ry:n puheenjohtaja